

Probleme fundamentale ale principiilor dreptului

Boris NEGRU,
doctor în drept, profesor universitar,
Academia de Administrare Publică
de pe lângă Președintele Republicii Moldova

*„Întreg dreptul se năruie și nu mai are înțeles
fără imperativele rațiunii așa cum se oglindesc
la un moment dat în mentalitatea unui popor.”*

Mircea DJUVARA

SUMMARY

The author examines in reader proposed study the fundamental problems of principles of law, which are core ideas (prescriptions) of the law system and its departments, as well as coordinates the legal norms around a guiding ideas. Exegete exhibit also features which characterizes the principles of law, explains in what lies the theoretical and practical importance of the principles of law.

Termenul de **principiu** își are originea în grecescul **arhe** care desemnează acțiunea de a conduce, dar și mișcarea de a începe. Substantivul **arhon** înseamnă ceea ce ține de conducător, de căpetenie, pe când **arheic** este începutul, temeiul logic al lucrurilor. Latinii au tradus din greaca veche verbul **arhe** cu **principium**, ceea ce înseamnă început, prim, temei. Din latină **principium** își păstrează intact rădăcina: în română – **principiu**; franceză – **principe**; italiană – **principio**; engleză – **principle**; rusă – **принцип** etc.¹

Noțiunea filosofică de principiu are două sensuri:

- a) sensul **metafizic**: origini prime din care au derivat și s-au dezvoltat lucrurile;
- b) sensul epistemologic: supozițiile fundamentale ale gândirii, cunoașterii și acțiunii.

În sens juridic, termenul **principiu** înseamnă ideile de bază, ideile diriguitoare, călăuzitoare.

În literatura juridică principiile dreptului au fost definite în mod diferit:

Profesorul Costică Voicu consideră că „principiile fundamentale ale dreptului sunt acele idei generale, diriguitoare care stau la baza elaborării și aplicării dreptului.”²

Profesoara Sofia Popescu definește „principiile generale ale dreptului” ca „un ansamblu de idei directe care, fără a avea caracterul precis și concret al normelor de drept pozitiv orientează aplicarea dreptului și evoluția lui.”³

În viziunea profesorului Nicolae Popa, „principiile de drept sunt ideile conducătoare (prescripțiile fundamentale) ale conținutului tuturor normelor juridice.”⁴

Profesorul Ion Dogaru vede în principiile fundamentale ale dreptului „acele idei diriguitoare care se degajă, ca urmare a raportului dintre legea fundamentală și celelalte legi... și care se găsesc și va trebui să se găsească în întregul nostru sistem de drept.”⁵

Considerăm că **principiile dreptului sunt acele idei (prescripții) fundamentale, diriguitoare ale sistemului de**

drept și ale compartimentelor acestuia, precum și modalitatea de coordonare a normelor juridice în jurul unei idei călăuzitoare.

Principiile dreptului se caracterizează prin următoarele trăsături:

a) ele au forța și semnificația unor norme superioare, generale ce pot fi formulate în textele actelor normative, de regulă, în Constituții sau dacă nu sunt formulate expres, sunt deduse în lumina valorilor sociale promovate;⁶

b) la baza oricărui sistem național de drept stau principiile fundamentale proprii fiecăruia. În același timp, însă anumite principii pot fi caracteristice mai multor sisteme naționale de drept;

c) principiile fundamentale ale dreptului sunt construcții care servesc drept bază dreptului, ca surse de creare și aplicare a dreptului;

d) principiile dreptului reprezintă reguli foarte generale care reflectă scopurile și valorile esențiale pe care le promovează dreptul;

e) principiile dreptului stau la baza integrării noilor norme juridice în sistemul dreptului existent;

f) principiile dreptului se pot înfățișa fie sub forma unei axiome, fie sub forma unei deducții, fie sub forma unei generalizări de fapte experimentale;

g) principiile fundamentale ale dreptului se caracterizează printr-o pronunțată afinitate logică între ele. În legătură cu aceasta, E. Speranția menționa: „Dacă dreptul apare ca un total de norme sociale obligatorii, unitatea acestei totalități este datorită consecvenței tuturor normelor, față de un număr de principii fundamentale, ele însele prezentând un maximum de afinitate logică între ele;”⁷

h) principiile dreptului reflectă funcționarea și dezvoltarea dreptului. Ele variază, se schimbă conform configurației dreptului după cadrul politic, economic, cultural, național, internațional etc. Principiile sunt

valorificate odată cu evoluția fenomenului juridic, de aceea, principiile dreptului sunt principii de dezvoltare, sunt reguli ale progresului sistemului și surse reale ale acestuia. Principiile dreptului „sunt vectorii dezvoltării sistemului juridic, în sensul că ele, progresând, impulsionează progresul sistemului juridic;”⁸

i) principiile fundamentale ale dreptului stau la baza principiilor de ramură. Acestea din urmă nu numai că se bazează pe cele fundamentale, ci constituie o prelungire, o concretizare a lor;

j) principiile dreptului nu sunt create nici de legiuitori, nici de filosofi și nici de practicieni. Ele sunt doar descoperite de aceștia și reflectă necesitățile societății;

k) principiile dreptului reprezintă un factor de stabilitate, adaptare și integrare în ordinea juridică, iar din punctul de vedere al tehnicii juridice ele completează lacunele, corijează excesele și anomaliile în procesul de integrare și aplicare a dreptului.

Pentru înțelegerea conținutului principiilor de drept, este util să le delimităm de conceptele dreptului, de normele juridice și de axiomele, maximele și aforismele juridice.

Principiile dreptului sunt strâns legate de **categoriile** și **conceptele** juridice. Această legătură constă în aceea că „respectiv cele concepte și categorii juridice servesc ca elemente de mijlocire pentru principiile fundamentale ale dreptului, iar acestea, la rândul lor, dau conținut concret categoriilor juridice.”⁹

Se știe că categoria este noțiunea logică fundamentală care reflectă realitatea obiectivă în modul cel mai general. Categoriile pot avea grade diferite de generalizare și abstractizare. De exemplu, categoria „normă juridică constituțională” este generată pentru dreptul constituțional, dar e specie a categoriei „normă juridică”, care, la rândul său, e specie pentru categoria „normă.” Dat fiind faptul că categoria

„normă juridică constituțională” are importanță pentru întregimea dreptului constituțional, spunem că este categorie a lui. Știința dreptului constituțional are categoriile sale, știința dreptului administrativ are categoriile sale, la fel știința dreptului civil etc. Prin urmare, categoria „normă juridică” are importanță pentru orice știință a dreptului; aceasta este o noțiune fundamentală și o vom numi **concept juridic**. Sistemul științelor dreptului se constituie dintr-un ansamblu de concepte juridice studiate de teoria generală a dreptului și statului. Fără cunoașterea acestui ansamblu este imposibilă cunoașterea oricărei categorii și noțiuni juridice.

Dar conceptele juridice, la rândul lor, interacționează cu alte concepte. De exemplu, „norma juridică”, „raport juridic”, „răspundere juridică” se conexează cu „norma tehnică”, „raport economic”, „răspundere politică” etc., de care se delimitează și cu care au trăsături comune.

Conceptele dobândesc un conținut concret cu ajutorul principiilor de drept. Asume principiile dreptului sunt acelea care dau funcționalitate conceptelor și categoriilor juridice, care asigură concordanța sistemului juridic în ansamblu cu schimbările care au loc în diversele domenii ale realității obiective.

Principiile generale ale dreptului sunt strâns legate și de **normele juridice**. Se știe că normele juridice sunt prescripții elementare care reglementează relațiile sociale. Normele juridice se raportează la principiile dreptului în două sensuri:

- acestea (normele) „materializează”, dau viață determinată principiilor dreptului. Rezultă că normele juridice conțin și descriu principiile dreptului;

- principiile dreptului își realizează conținutul prin transpunerea în viață a conduitei prescrise de normele juridice.

Deosebirea normelor juridice de principiile dreptului constă în următoarele:

- valoarea teleologico-explicativă a

normelor juridice e mult mai modestă. Normele juridice au ca scop conservarea și garantarea valorilor sociale, nu dezvoltarea rațiunilor întemeietoare ale existenței acestora;

- valoarea explicativă a principiilor dreptului e mult mai semnificativă. Principiile dreptului pătrund în esența fenomenelor, explicând rațiunea cauzală a existenței, evoluției și transformărilor sale.

Principiile fundamentale ale dreptului, axiomele, maximele și aforismele. Termenii la care se raportează principiile fundamentale ale dreptului în această relație au următorul conținut:

- **axioma** semnifică un adevăr fundamental admis fără demonstrație, fiind evident prin el însuși. Exemple de axiome ne pot servi: **„Acta, non verba!”** („Fapte, nu vorbe!” Faptele sunt totdeauna mai convingătoare.); „**Ebrius, stomachus satur non bene philosophatur**” („Omul beat și cel sătul nu filosofează bine”);

- **maxima** semnifică o gândire formulată concis, exprimând un principiu etic sau o normă de conduită. De exemplu: **„Controversias inter se iure ac iudicio disceptanto”** („Oamenii să-și dezbată neînțelegerile dintre ei în justiție și prin judecată”); **„Nemo diu gaudet qui indice vincit iniquo”** („Nu se bucură mult timp cel care a câștigat un proces cu un judecător necinstit”);

- **aforism** înseamnă ceva mai mult decât maxima, înseamnă cugetare, sentință: **„Raram facit mixturam cum sapientia forma”** („Rareori întâlnești frumusețea și înțelepciunea împreună”).

Axiomele, maximele și aforismele nu țin loc de principii de drept, căci ele sintetizează experiențele juridice și joacă un rol limitat în interpretarea realității juridice. E adevărat, „cum majoritatea maximelor, adagiilor se păstrează în limba latină, unele par a fixa principii; par, fără să fie.”¹⁰

O etapă importantă în studierea principiilor dreptului o constituie clasificarea

acestora. Este normal să existe un sistem de criterii de clasificare, pentru că astfel se evidențiază un aspect sau altul al principiilor dreptului. În continuare, ne vom referi la unele criterii de clasificare.

După **gradul lor de generalizare** și **sfera lor de acțiune**, principiile dreptului se împart în: principii **generale**, principii **ramurale** (de ramură) și principii **inter-ramurale**. În doctrina juridică, având în vedere criteriul autorității lor, principiile generale care se impun legiuitorului în-suși, având valoare constituțională, mai sunt denumite principii **fundamentale** ale dreptului.

Din punctul de vedere al **conținutului** principiilor dreptului se poate constata eterogenitatea acestora. Ca urmare, principiile dreptului pot fi de inspirație **filosofică, politică, socială** (de exemplu, principiul libertății) sau să aibă un caracter preponderent sau chiar exclusiv **juridic** (de exemplu, principiul legalității).

După J. L. Bergel, în dependență de funcțiile pe care le îndeplinesc principiile generale ale dreptului, putem distinge, pe de o parte, funcția **fundamentală**, iar pe de altă parte, funcția **tehnică**. Funcția fundamentală constă în fundamentarea oricărei construcții juridice, normele juridice neputând fi elaborate și neputând evolua decât în concordanță cu principiile generale ale dreptului.

Funcția tehnică este îndeplinită de principii generale, cum sunt principiile de interpretare a normelor și actelor juridice, având ca finalitate asigurarea coeziunii ordinii de drept și a adecvatei aplicări a dreptului.

După genul de funcție tehnică pe care o îndeplinesc, principiile generale ale dreptului se împart în principii **directoare** și principii **corective**.

Directoare sunt principiile de care depinde ordinea socială (de exemplu, prezumția de cunoaștere a legii, principiul egalității în fața legii).

Corective sunt principiile în absența cărora soluțiile legale ar putea fi injuste sau neadecvate (de exemplu, principiul bunei-credințe sau principiul că nimeni nu poate să obțină avantaje din propria culpă (*Nemo auditur propria suam turpitudinem alejans*)).¹¹

După sfera de aplicare, principiile dreptului pot fi divizate în:

a) principii de drept național (intern) ce se aplică în cadrul unui stat;

b) principii de drept comunitar (supra-național) ce se aplică în cadrul Comunității Europene, cu referință la statele Uniunii Europene;

c) principii de drept internațional ce se aplică în cadrul societății internaționale, cu referire la statele lumii.

După diviziunea dreptului, deosebim:

a) principii de drept public;

b) principii de drept privat.

Am prezentat doar unele criterii de clasificare a principiilor dreptului. Evident, ele sunt, și e firesc să fie, cu mult mai multe. Remarcăm doar faptul că în majoritatea absolută a cazurilor, autorii, ca regulă, își expun părerile asupra principiilor generale (fundamentale), ramurale (de ramură), interramurale. Anume asupra acestor categorii de principii ne vom pronunța în continuare.

Principiile fundamentale (generale) caracterizează întregul sistem de drept. Acestea, în același timp, scot în evidență trăsăturile esențiale ale unui tip istoric de drept, ale unor familii (mari sisteme) de drept contemporane.

Principiile ramurale ale dreptului caracterizează o ramură de drept. Ele reprezintă o prelungire, o dezvoltare, o particularizare, o concretizare detaliată a principiilor fundamentale ale dreptului.

Principiile interramurale depășesc cadrul unei ramuri de drept. Ele scot în evidență trăsăturile distincte comune a două sau câtorva ramuri de drept.

În literatura de specialitate există diver-

se părerii în ceea ce privește concretizarea principiilor generale (fundamentale) ale dreptului.

Dintr-o perspectivă contemporană, mai largă (filosofică, politică, socială) și care are în vedere interdependența stat-drept, profesorii Ioan Ceterchi și Ion Craiovan se pronunță asupra unor asemenea principii ale dreptului, cum ar fi: democratismul puterii, pluralismul politic, separația puterilor în stat, independența judecătorilor, drepturile omului, pluralismul formelor de proprietate.¹²

Profesorul Dumitru Mazilu caracterizează principiul pluralismului politic, principiul legalității, principiul libertății, principiul egalității, principiul echității, principiul justiției, principiul bunei-credințe, principiul îndeplinirii angajamentelor asumate, principiul responsabilității.¹³

Profesorul Nicolae Popa reține și analizează ca principii ale dreptului: asigurarea bazelor legale de funcționare a statului, principiul libertății și egalității, principiul responsabilității, principiul echității și al justiției.¹⁴

Profesorii I. Dogaru, D. C. Dănișor, Gh. Dănișor nominalizează și caracterizează principiul libertății, principiul justiției, principiul egalității, principiul responsabilității.¹⁵

În viziunea profesorilor Radu I. Motică și Gheorghe Mihai, dreptul se fundamentează pe următoarele principii: principiul legalității, al libertății, al egalității, al echității, al justiției și al responsabilității.¹⁶

Un studiu analitic asupra principiilor dreptului ne convinge de faptul că ele au un anumit grad de subiectivitate, fiind extrase din dispozițiile constituționale sau deduse pe cale de interpretare. De asemenea, ele sunt stipulate în unele documente internaționale. În lumina celor expuse, distingem mai multe principii generale ale dreptului, asupra cărora ne vom referi mai departe.

Principiul asigurării bazelor legale de

funcționare a statului. Acesta e un principiu-cheie al oricărui stat. El constituie, de asemenea, o premisă a existenței statului de drept. Într-o societate democratică puterea nu poate să nu aparțină poporului. Aceasta trebuie să-și găsească formule juridice pozitive și structuri organizatorice oportune care i-ar permite un cuvânt hotărâtor în soluționarea problemelor principale ale statului. Principiul dat și-a găsit reflectare în Constituția Republicii Moldova. Art. 2 al Constituției prevede:

„(1) Suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative, în formele stabilite de Constituție.

(2) Nicio persoană particulară, nicio parte din popor, niciun grup social, niciun partid politic sau o altă formațiune obștească nu poate exercita puterea de stat în nume propriu. Uzurparea puterii de stat constituie cea mai gravă crimă împotriva poporului.”

Principiul și-a găsit reflectare și în alte articole constituționale. Așa, de exemplu, conform alin. (1) al art. 38, „voința poporului constituie baza puterii de stat. Această voință se exprimă prin alegeri libere, care au loc în mod periodic prin sufragiu universal, egal, direct, secret, liber exprimat.”

Constituția, de asemenea, stabilește modalitatea fixă de formare a autorităților publice, atribuțiilor lor, coraportul în exercitarea prerogativelor ce le revin etc.

În această ordine de idei, o semnificație deosebită o are existența unor garanții constituționale pentru a asigura exercițiul puterii pe cele trei planuri: legislativ, executiv, judecătoresc, întrucât numai astfel puterea va fi exercitată potrivit cu cerințele legalității ca principiu fundamental și metodă de conducere socială.

Principiul libertății. Dicționarul limbii române moderne menționează că: libertatea este „starea unei persoane libere care se bucură de deplinătatea drepturilor po-

litice și civile în stat... Starea celui care nu e supus unui stăpân. Situația unei persoane care nu se află închisă sau întemnițată.”

Într-o societate democratică statul – organismul politic care dispune de forță și decide cu privire la întrebuintărea ei – garantează juridic și efectiv libertatea individului. Libertatea este calitatea specifică a omului. A renunța la libertate înseamnă a renunța la calitatea ta de om, la drepturile umane, ba chiar la datoriile sale, menționa Jean-Jacques Rousseau.

După Hegel, dreptul este în genere libertate ca idee. „Dreptul este ceva în genere sfânt, numai fiindcă el este existența în fapt a conceptului absolut, a libertății conștiinței de sine.”¹⁷ Însăși istoria universală este progresul în conștiința libertății. „Fiecare treaptă a dezvoltării ideii libertății are dreptul ei propriu, fiindcă ea este existența în fapt a libertății, într-una din determinațiile proprii... Moralitatea, eticul, interesul statului constituie fiecare un drept special, fiindcă fiecare dintre aceste forme este o determinare și o existență în fapt a libertății. În conflict ele nu pot intra decât în măsura în care stau pe aceeași linie, aceea de a fi drepturi, dacă punctul de vedere moral al spiritului nu ar fi și el un drept, libertatea în una din formele sale, ea nu ar putea să intre în niciun fel de conflict cu dreptul personalității sau cu un altul; fiindcă dreptul cuprinde în sine conceptul libertății, cea mai înaltă determinare a spiritului față de care orice altceva este lipsit de substanță.”

În această ordine de idei, putem constata contradicția dintre caracterul etern al libertății ființei umane și regulile dreptului pozitiv. Libertatea nu înseamnă a trăi după bunul plac, ci a trăi după regulile, pe care le impune societatea. Edmund Burke (1729-1797), teoretician al dreptului constituțional britanic, pe bună dreptate spunea: „Libertatea civilă... este o binecuvântare și o binefacere, nu o speculație abstractă... Libertatea nu există decât

dacă este limitată. Gradul de limitare este imposibil de stabilit cu precizie în toate situațiile... Trebuie găsite minima și maxima acestei limitări, astfel încât comunitatea să supraviețuiască.”¹⁸ Burke adaugă că nu pot exista drepturi efective fără îndatoriri, libertăți veritabile fără constrângeri.

Din cele spuse putem afirma că numim libertate condițiile în care poți face tot ceea ce nu interzice legea. Care lege? - ne putem întreba. Desigur, se are în vedere legea naturală, „corectă” sau dreaptă, deoarece mai pot fi și se întâlnesc legi draconice, legi care, în ultima instanță, nu contribuie la libertatea reală, ci contribuie la sugrumarea acesteia. Constituția Republicii Moldova tratează problema libertății în strictă conformitate cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte, stabilind, totodată, prioritatea reglementărilor internaționale față de cele interne. Aceasta stabilește, de exemplu, libertatea individuală și siguranța persoanei (art. 25), libertatea conștiinței (art. 31), libertatea opiniei și exprimării (art. 32), libertatea creației (art. 33), libertatea întrunirilor (art. 40), libertatea partidelor și a altor organizații social-politice ș. a.

Astfel, libertatea se încadrează în sistemul normativ-social. Necesitatea existenței legilor este legată de însăși existența societății, de supraviețuirea unei comunități. „Dacă nu va fi dirijată de anumite legi, iar membrii săi nu vor accepta să respecte o anumită ordine, menționa J. Locke, nicio societate - oricât de liberă ar fi sau oricât de lipsită de importanță ar fi ocazia pentru care a fost constituită... - nu va putea să subziste sau să se mențină unită, ci se va destrăma și sfârâma în bucăți.”¹⁹

Principiul egalității. Dicționarul limbii române moderne prevede că: egalitatea este „...principiu potrivit căruia tuturor oamenilor și tuturor statelor sau națiunilor li se recunosc aceleași drepturi și li se impun aceleași îndatoriri prevăzute, de regulă, de

drept; situația în care oamenii se bucură de aceleași drepturi și au aceleași îndatoriri.”

În **Declarația Universală a Drepturilor Omului**, principiul egalității este așezat lângă acela al libertății, pentru că „egalitatea se poate împlini între oameni liberi, libertatea își află expresia între oameni egali.”²⁰

În viziunea lui Alexis de Tocqueville (1805-1859), unul dintre cei mai mari gânditori politici și juridici francezi și un apărător al libertății politice, ca și Montesquieu, căruia îi seamănă în multe privințe, egalitatea este mai ademenitoare decât libertatea și, dacă ar avea de ales, oamenii ar prefera sclavia în egalitate libertății în inegalitate: „Binele pe care îl aduce libertatea nu se arată decât cu timpul și este ușor să subliniezi cauza care i-a dat naștere.”

Avantajele egalității se fac simțite de îndată și le vezi decurgând în fiecare zi din sursa lor.

Libertatea politică dă, din când în când, plăceri sublime unui anumit număr de cetățeni.

Egalitatea oferă în fiecare zi fiecărui om o mulțime de mici satisfacții. Farmecul egalității se simte în fiecare moment și el este la îndemâna oricui; cele mai nobile inimi sunt sensibile la acest farmec, iar sufletele cele mai comune găsesc în el o satisfacție nespusă. Pasiunea căreia îi dă naștere egalitatea trebuie să fie deci în același timp energetică și generală.

Cred că popoarele democratice au un gust firesc pentru libertate; lăsate în seama lor, o caută, o iubesc și nu văd decât cu durere că sunt îndreptați de ea. Dar au pentru egalitate o pasiune fierbinte, neostoită, veșnică de neînfrânat; aceste națiuni vor egalitatea în libertate și dacă nu o pot obține, continuă să o dorească chiar și în sclavie. Vor suporta sărăcia, aservirea, barbaria, dar nu vor suporta aristocrația.”²¹

Ca valoare, protejată de drept, egalitatea este relația cetățenilor în baza căreia nimeni nu poate obliga juridic pe alții fără

să se supună el însuși în același timp legii. Că legea este egală pentru toți, s-a spus prin frumoasa metaforă **Sol lucet omnes** („Soarele strălucește pentru toți”). Egalitatea civică constă deci în a nu recunoaște un superior înzestrat cu puterea de a constrânge juridic, fără ca și ceilalți să-l poată constrânge pe el.²²

Fundamentul egalității este, în concepția lui Kant, **demnitatea** pe care o are fiecare om ca persoană. Kant admite umilința omului numai în raport cu **Legea**, nu cu alți oameni: „Să nu fiți slugă omului; nu lăsați nepedepsit pe cel care vă calcă dreptul în picioare.” Kant sancționează tendința spre slugărnicie cu avertismentul: „Cine se târăște ca un vierme, nu poate plânge apoi că a fost călcat în picioare.”²³

Egalitatea, ca principiu al dreptului, nu trebuie confundată cu **egalitarismul**, concepție care preconizează ideea unei nivelări a oamenilor în ceea ce privește consumul și condițiile de trai, indiferent de cantitatea și de calitatea muncii lor.

Istoria cunoaște și cazuri, când apelul la egalitate se face pentru a limita diversitatea, pentru a introduce un sistem social uniformizat. Un astfel de scop urmăreau, de exemplu, conducătorii comuniști ai Cambodgiei. Se ajunge atunci la o egalitate în frică și în robie. Aceeași „egalitate” a fost promovată și în condițiile regimului stalinist în Uniunea Sovietică.

Este de menționat și faptul că trebuie făcută o diferențiere între egalitatea în drepturi și egalitatea în fața legii: „Există o diferență de terminologie care poate deruta. Este același lucru egalitatea în drepturi cu egalitatea în fața legii? Expresia „egalitate în fața legii” conduce, în primul rând, la ideea că egalitatea privește aplicarea legii. Ceea ce adaugă dreptul la egalitate sau egalitatea în drepturi este egalitatea în elaborarea legii. O adevărată egalitate în drepturi presupune deci cu necesitate posibilitatea unui control al legiferării. Fără controlul constituționalității legilor, egali-

tatea în fața acestora este inefficientă.”

Principiul egalității presupune tratarea tuturor oamenilor în mod egal, ceea ce înseamnă că în situații conflictuale soluționarea juridică a acestora nu trebuie să fie discriminatorie. Pornind de la valoarea practică a acestui principiu, Constituția Republicii Moldova acorda problemei egalității un articol aparte (art. 16):

„(1) Respectarea și ocrotirea persoanei constituie o îndatorire primordială a statului.

(2) Toți cetățenii Republicii Moldova sunt egali în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială.”

Principiul justiției, echității și dreptății. Referindu-se la **justiție**, Dicționarul limbii române moderne interpretează **justiția** ca **dreptate, echitate**.

La popoarele primitive ideea de justiție se confundă cu legea talionului: ochi pentru ochi, dinte pentru dinte. Astfel, văd primitivii legea justiției divine.

Ideea fundamentală a lui Platon este că virtuțile au baza lor în înțelepciune și unitatea lor în justiție. Toate cele trei virtuți – temperanță, curaj și înțelepciune – se unesc în vederea unei valori mai înalte: justiția.

Aristotel vede în justiție o virtute care constă în a respecta bunul altuia. El consideră că există două feluri de justiție: **justiția comutativă** și **justiția distributivă**. Cea dintâi constă în egalitatea în schimb: a da fiecăreia o valoare echivalentă valorii pe care a prestat-o. Această justiție mai este numită **reparatorie, parificatoare**. Cea de-a doua constă în a da fiecăruia după meritele sale (este o egalitate **proporțională**).

Dacă trecem la romani, găsim aceeași definiție a justiției ca și la Aristotel, bazată pe atribuirea fiecăruia a ceea ce-i aparține.

La etapa medievală timpurie, consta-

tăm influența covârșitoare a creștinismului, care consideră pe toți oamenii egali înaintea lui Dumnezeu. Primii filosofi creștini nu concep justiția decât într-o egalitate deplină între oameni. „Nu există nici creștin, nici evreu, nici barbar, nici scit, nici sclav, nici liber: Iisus Hristos este întru toți,” zice Sf. Pavel (Epistola către Corinteni).²⁴ Pentru Sf. Tomas D'Aquino justiția se caracterizează tot prin **egalitate**, distingând justiția comutativă și justiția distributivă, ca și Aristotel.

La Hugo Grotius preceptele justiției se impun rațiunii. Rațiunea umană este în întregime capabilă să deosebească binele de rău, ceea ce este just de ceea ce este injust. Din aceasta rezultă „o substanțială independență a Dreptului de Teologie și Grotius este, poate, primul care afirmă în mod expres această independență,”²⁵ consideră Giorgio Del Vecchio. Grotius afirmă că „justiția popoarelor creștine trebuie să fie mai perfectă și mai sfântă decât a popoarelor lipsite de această lumină divină.”²⁶ Susținând că dreptul natural este imuabil, Grotius va spune că aceasta nu numai că nu depinde de voința omului și nici chiar voința lui Dumnezeu nu-l poate schimba pentru că „așa cum Dumnezeu nu poate face ca doi și cu doi să nu facă patru, tot astfel el nu poate face ca ceea ce este rău prin însăși natura sa să nu fie rău.”

Poate fi remarcat și faptul că, începând cu Grotius, în conținutul noțiunii de justiție pătrunde o nouă idee: cea de libertate. Grotius definește justiția ca respectul demnității și libertății omenești.²⁷

Ideea aceasta o găsim și la Locke, în „Eseu asupra guvernării civile,” care consideră că primul drept al omului este libertatea, justiția nefiind altceva decât a garanta fiecăruia posibilitatea de a se folosi de facultățile sale.

Ideea libertății o vom găsi la Montesquieu, la Rousseau și, în sfârșit, la Kant, pentru care dreptul, ca și justiția, se rezumă la respectul libertății fiecăruia. Oame-

nii trebuie să aspire la egalitate și justiție: „Atunci când justiția dispare, – scrie Kant, – nu mai există nicio valoare pentru care să trăiască oamenii pe pământ.”²⁸

Concepția liberă a justiției își va găsi consacarea în marea Revoluție franceză, care proclamă ca prim drept al omului libertatea (Declarația Drepturilor Omului din 1789, art. 2).

Dacă aruncăm o privire asupra doctri- nelor mai aproape de zilele noastre asupra justiției, găsim aceeași varietate de idei.

Iacob Wassermann (1873-1934), cunos- cut romancier german, arată că „omul po- sedă un drept primar în inima lui, un drept înăscut. **Fiecare om are dreptul la Justi- ție**, așa cum are dreptul la aer. Dacă ace- sta îi este răpit, sufletul se înăbușă,” iar Jules Renard (1864-1910), remarcabil scriitor și poet francez, sublinia semnificația justiției în înțelegerea oamenilor. „Cuvântul **Justi- ție** este cel mai frumos cuvânt din limbajul oamenilor și e vai de ei când ajung să nu-l mai înțeleagă.”²⁹

Profesorul Nicolae Popa menționează că „**justiția** (sora romană a lui Dike) repre- zintă acea stare generală ideală a societă- ții, realizabilă prin asigurarea pentru fieca- re individ în parte și pentru toți împreună a satisfacerii drepturilor și a intereselor lor legitime.”³⁰

Ideea de **justiție** este strâns legată de **dreptate**, **echitate**. Același „Dicționar al limbii române moderne” definește **drep- tatea** ca „principiul care cere să se dea fie- căruia ceea ce i se cuvine și să i se respecte drepturile; echitate...”

Dreptatea ca idee este produsul unei îndelungate gândiri sociale. Pascal con- sideră că: „Dreptatea este ceea ce este statornicit; și, astfel, toate legile noastre statornicite vor fi socotite în chip necesar drepte, fără a mai fi cercetate, pentru că sunt statornicite.” Este cunoscută și celebra sa afirmație: „Drept este că ceea ce e drept să fie urmat, necesar este că ceea ce e mai puternic să fie ascultat. Dreptatea fără pu-

tere este neputincioasă, puterea fără drep- tate este tiranică. Dreptatea fără putere este contestată, fiindcă există întotdeauna răuvoitori; puterea fără dreptate este învi- nuită. Așadar, puterea și dreptatea trebuie așezate laolaltă și pentru aceasta trebuie făcut astfel încât ceea ce e drept să fie pu- ternic sau ceea ce e puternic să fie drept. Dreptatea poate fi discutată, puterea e ușor de recunoscut și nu se discută. Așa se face că dreptatea n-a putut căpăta putere, pentru că puterea a combătut dreptatea, afirmând că este nedreaptă și că ea este cea care e dreaptă. Încât neputând face să fie și puternic ceea ce este drept, am făcut să fie drept ceea ce este puternic.”³¹ Cele spuse cu mai bine de trei secole în urmă de marele gânditor nu și-au pierdut nici până azi actualitatea.

În ceea ce privește **echitatea**, originea acestui cuvânt se află în latinescul *aequi- tos*, care se traduce prin dreptate, nepărți- nire, cumpătare, potrivire. În înțelesul mo- dern al cuvântului, echitatea privește atât activitatea de elaborare a dreptului cât și cea de aplicare și interpretare a acestuia.

Principiul responsabilității. Responsabi- litatea se înfățișează ca un fenomen soci- al întrucât exprimă un act de angajare a individului în contextul relațiilor sociale. Responsabilitatea determină un anumit comportament al individului față de alți indivizi, al individului față de societate și al societății față de individ.

Responsabilitatea presupune asuma- rea răspunderii față de rezultatul acțiunii sociale a omului. Responsabilitatea este strâns legată de libertate. Mai mult ca atât: libertatea este o condiție fundamentală a responsabilității. Ca principiu fundamen- tal al dreptului, responsabilitatea apare ca un raport conștient al individului la valo- rile și normele sociale. Responsabilitatea juridică nu trebuie confundată cu răspun- derea juridică pentru că aceasta din urmă reprezintă un raport juridic impus din afa- ra individului, pe când responsabilitatea

reprezintă actul personal, pe care individul îl face în raport cu propria conștiință, raportându-se la normele și valorile societății. Responsabilitatea socială, consideră dr. Lidia Barac, ar putea fi definită ca fiind „acea instituție socială care cuprinde complexul de atitudini ale omului în raport cu sistemul de valori, instituționalizat de societatea în care trăiește, în vederea conservării și promovării acestor valori, în scopul perfecționării ființei umane și conservării vieții în comun, pe calea menținerii și promovării ordinii sociale și binelui public.”³²

Responsabilitatea revine numai omului liber care are libertatea de a acționa, de a-și determina conștient comportamentul său. Omul este socotit responsabil numai pentru acțiunile sale voluntare, adică pentru acțiunile pe care le săvârșește conștient, de bună voie, pe care le poate controla. Prin urmare, responsabilitatea e condiționată de capacitatea omului de a justifica motivele ce l-au determinat în declanșarea acțiunilor sale și de a lua asupra sa în mod conștient consecințele acțiunilor întreprinse. În condițiile în care acțiunile omului ar fi involuntare, determinate de factori exteriori, responsabilitatea nu e posibilă. În această ordine de idei, Peter K. McInerney menționează: „Oamenii sunt responsabili numai pentru acțiunile voluntare și rezultatele acestora (ceea ce o persoană normală ar considera a fi rezultatul unei acțiuni voluntare). Ceilalți oameni și autoritățile legale ne pot face în mod legitim responsabili numai dacă comportamentul se află sub controlul nostru. Dacă putem dovedi că acțiunea noastră nu era voluntară, ne putem apăra în fața pedepsei și a blamului.”³³

Responsabilitatea socială cunoaște diverse forme: civică, morală, juridică, politică etc. Dimensiunea juridică a responsabilității s-a impus treptat, devenind unul dintre principiile generale ale dreptului.

Ne-am pronunțat asupra unor principii generale ale dreptului. Aceste principii

sunt rezultatul unor experiențe sociale și reflectă cerințele obiective ale dezvoltării societății. Evident, acestea reflectă și o parte a conținutului conștiinței umane, omul fiind creatorul, purtătorul și promotorul lor. Să nu uităm însă că dreptul, prin complexitatea sa, poate și reține și multe alte idei călăuzitoare, care, fără rezerve pot fi considerate în calitate de principii ale dreptului. Iată doar unele dintre acestea.

Umanismul (provine de la latinescul **humanismus**) se interpretează drept concepție care proclamă ca principii etice supreme libertatea și demnitatea umană, necesitatea desăvârșirii personalității umane.

Umanismul ca principiu al dreptului abordează o problemă pe cât de simplă, pe atât de complicată de a fi realizată la justa sa valoare în viața de toate zilele: nu omul există pentru drept, ci dreptul există pentru om. Ca urmare, sistemul de drept în ansamblu, ramurile și instituțiile juridice, fiecă normă în parte urmează să fie pătrunse de grija față de om, de interesele sale. Principiul dat și-a găsit reflectare în articolul 1 al Constituției Republicii Moldova:

„... (3) Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate.”

Legalitatea – faptul de a fi conform cu legile; respectare a legilor; stare de ordine capabilă să asigure, prin lege, viața și activitatea unei societăți, a unui stat.

Legalitatea, ca principiu al dreptului, se referă la două aspecte principale:

- a) activitatea autorităților publice trebuie să se desfășoare conform legilor;
- b) comportamentul subiecților de drept să corespundă legii.

Aceste două aspecte principale scot în evidență faptul că **nimeni nu este mai presus de lege**.

Nemo censetur ignorare legem („Ni-

meni nu are voie să nu cunoască legea”). Adagiul din dreptul roman: necuoașterea legii nu constituie o justificare a nerespectării ei.

Importanța teoretică. Importanța teoretică a principiilor dreptului rezidă în aportul lor la opera de creare a dreptului. Acest rol este exercitat sub influența tradiției și inovației.

Tradiția, din însuși sensul ei, presupune o moștenire de obiceiuri, datini, credințe care se transmit din generație în generație și constituie o trăsătură specifică a unui popor. Astfel, ea apare ca o **constantă** a unui popor, ce nu poate fi neglijată în niciun domeniu de activitate socială, inclusiv în cea de creare a dreptului. Cunoșcând principiile dreptului, „știm ce vrem și putem ajunge unde ne-am propus.” Principiile direcționează activitatea legiuitorului și asigură o continuitate în evoluția dreptului, o stabilitate relativă a acestuia.

Inovația (noutate, schimbare, prefecere) asigură transformarea permanentă a dreptului conform noilor cerințe sociale. Principiile dreptului devin puncte de ple-

care, de referință, de sprijin în modificarea sistemului dreptului.

Importanța teoretică a principiilor generale ale dreptului rezultă și din faptul că ele stau la baza principiilor de ramură și a celor interramurale.

Importanța practică a principiilor dreptului rezultă din următoarele idei:

- principiile generale ale dreptului sunt **izvoare creatoare** ale dreptului. Conținutul normelor juridice este determinat de principiile generale ale dreptului;

- principiile generale ale dreptului impun „să se facă dreptate,” „să biruie justiția,” nimeni să nu fie favorizat, pentru că „nimeni nu este mai presus de lege,” „toți sunt egali după lege și în fața legii” etc.;

- principiile dreptului privesc omul, libertatea și demnitatea lui, inclusiv apărarea acestor drepturi organizată prin stat;

- în cazuri determinate, principiile dreptului țin loc de norme de reglementare. Atunci când într-o cauză legea tace, judecătorul soluționează cauza în temeiul principiilor generale ale dreptului.

NOTE

¹ Elena Botnari. *Principiile dreptului: aspecte teoretico-practice*. Teză de doctor în drept, Chișinău, 2004, pag. 10.

² Costică Voicu. *Teoria generală a dreptului*. București, 2002, pag. 100.

³ Sofia Popescu. *Teoria generală a dreptului*. București, 2002, pag. 163.

⁴ Nicolae Popa. *Teoria generală a dreptului*. București, 2002, pag. 104.

⁵ Ion Dogaru. *Teoria generală a dreptului*. Craiova, 1998, pag. 114.

⁶ Ion Craiovan. *Tratat de teoria generală a dreptului*. 2001, pag. 208.

⁷ E. Speranția. *Principii fundamentale de filosofie juridică*. Cluj, 1936, pag. 8.

⁸ Ion Dogaru, Dan Claudiu Dănișor, Gheorghe Dănișor. *Teoria generală a dreptului*. București, 1999, pag. 150.

⁹ Nicolae Popa. *Teoria generală a dreptului*. București, 2002, pag. 106.

¹⁰ Gheorghe C. Mihai, Radu I. Motica. *Fundamentele dreptului. Teoria și filosofia dreptului*. București, 1997, pag. 124.

¹¹ Expusă după: Sofia Popescu, *Teoria generală a dreptului*, pag. 166-167.

¹² Ioan Ceterchi, Ion Craiovan. *Introducere în teoria generală a dreptului*. București, 1993, pag. 26.

¹³ Dumitru Mazilu. *Teoria generală a dreptului*. București, 2000, pag. 129-144.

¹⁴ Nicolae Popa. *Teoria generală a dreptului*. București, 2002, pag. 111-120.

¹⁵ Ion Dogaru, Dan Claudiu Dănișor, Gheorghe Dănișor. *Teoria generală a dreptului*. București, 1999, pag. 70-84.

- ¹⁶ I. Motică, Gheorghe Mihai. *Teoria generală a dreptului*. 2001, pag. 60.
- ¹⁷ Hegel G. W. F. *Principiile filosofiei dreptului sau elementele de drept natural și de știință a statului*. București, 1996, pag. 51.
- ¹⁸ Citat după: Philippe Malaurie, *opera citată*, pag. 178.
- ¹⁹ J. Locke. Eseu despre toleranță – „Fundamentele gândirii politicii moderne.” Iași, 1999, pag. 65.
- ²⁰ Nicolae Popa. *Teoria generală a dreptului*. 1996, pag. 121-123.
- ²¹ Citat după: Philippe Malaurie. *Antologia gândirii juridice*. București, 1996, pag. 255-256.
- ²² Vezi: Ștefan Georgescu. *Filosofia dreptului. O istorie a ideilor din ultimii 2500 de ani*. București, 2001, pag. 90.
- ²³ Citat după: Ștefan Georgescu, *Filosofia dreptului. O istorie a ideilor din ultimii 2500 de ani*. București, 2001, pag. 90.
- ²⁴ Citat după: Alexandru Văllimărescu. *Tratat de enciclopedia dreptului*. București, 1999, pag. 74.
- ²⁵ Giorgio Del Vecchio. *Lecții de filosofie juridică*. București, 1993, pag. 82.
- ²⁶ Citat după: Ștefan Georgescu. *Filosofia dreptului. O istorie a ideilor din ultimii 2500 de ani*. București, 2001, pag. 61.
- ²⁷ Alexandru Văllimărescu. *Tratat de enciclopedia dreptului*. București, 1999, pag. 74.
- ²⁸ Citat după: Ștefan Georgescu, *Filosofia dreptului. O istorie a ideilor din ultimii 2500 de ani*, București, 2001, pag. 92.
- ²⁹ Citat după: Dumitru Mazilu. *Teoria generală a dreptului*. București, 2000, pag. 138.
- ³⁰ Nicolae Popa. *Teoria generală a dreptului*. București, 2002, pag. 116.
- ³¹ Citat după: Philippe Malaurie. *Antologia gândirii juridice*. București, 1996, pag. 103-104.
- ³² Lidia Barac, *Răspunderea și sancțiunea juridică*, București, 1997, pag. 15.
- ³³ Peter K. Mcinerney. *Introducere în filosofie*. București, 1998, pag. 194.

Prezentat: 30 octombrie 2013.

E-mail: catedrateoria@mail.ru